Eldrun
Kulturmiljö

ELDRUN arkeologiska skrifter 2020:9

Arkeologisk utredning på Djupsunds-udden, Holmsund, Umeå kommun

Fastighet Holmsund 7:55, Umeå socken och kommun, Västerbotten län

Eva Klotz

Innehåll

Innehåll 2
Sammanfattning 3
Uppdragets bakgrund 3
Syfte och målsättning 4
Landskapet 4
Närområdets forn- och kulturhistoriska lämningar 5
Genomförande och dokumentation 5
Utredningens resultat 5
Historiska kart- och arkivstudier 5
Fältinventering och dokumentation 6
Referenser 8
Kartor och arkiv 8
Bilagor 8
Administrativa uppgifter 8
Tabell 1. Lämningsbeskrivningar 9
Bildbilaga 10

Layout och kartmaterial: Eva Klotz
Underlag från digitala Fastighetskartan
© Lantmäteriet Medgivande R50145660-140001
ELDRUN arkeologiska skrifter 2020:9
Omslagsbild: Tomtningen L1938:8134

Sammanfattning

Eldrun Kulturmiljö AB har genomfört en arkeologisk utredning inom fastighet Holmsund 7:55 i Umeå socken och kommun, Västerbottens län, på uppdrag av Umeå kommun (fig 1 och 2). Utredningen genomfördes med anledning av att kommunen planerar för exploatering av fastigheten. Utredningen genomfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Västerbottens län, enligt 2 kap 11§ kulturmiljölagen (1988:950) KML, dnr 431-9320-2019.

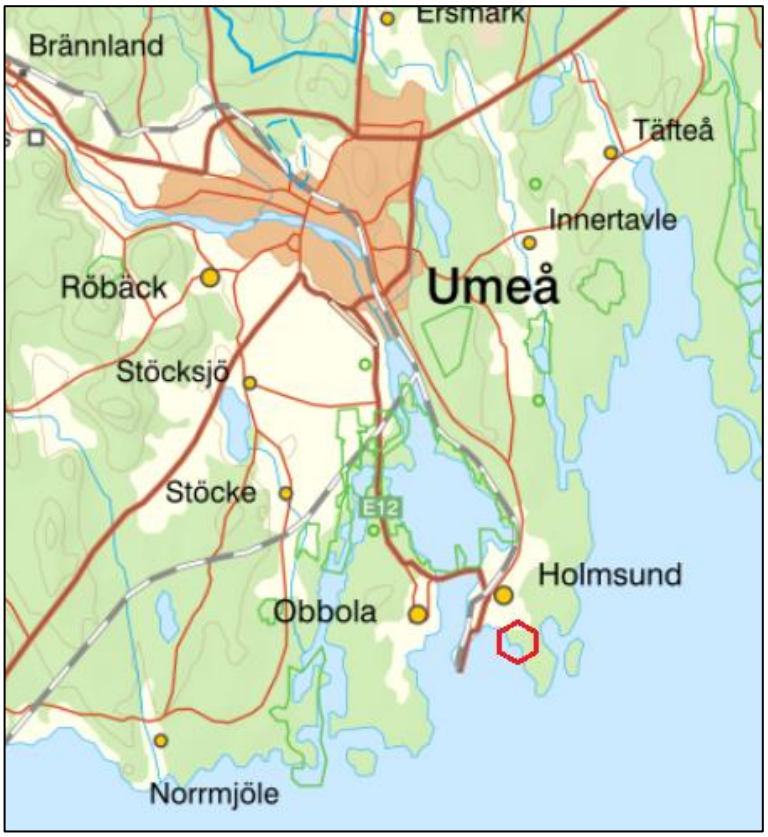

Figur 1. Översiktskarta med inringat utredningsområde

Sedan tidigare var inom utredningsområdet 3 registrerade lämningar, en tomtning (L1938:8134) och två stenmurar (L1938:8209 och L1938:8210).

Utredningen resulterade i ett nyfynd: ett mindre gränsmärke (L2020:5689) som bedömdes som övrig kulturhistorisk lämning. Av de tidigare registrerade stenmurarna sammanslogs dessa till en enda hägnad (L1938:8209) som skadats av väg och vändplan. Utmed hägnaden noterades tre stensättningsliknande stenpackningar. Hägnades antikvariska status ändrades till fornlämning. Den tidigare kända fornlämningen, tomtningen L1938:8134, är välbevarad.

I övrigt framkom inget av arkeologiskt intresse.

Uppdragets bakgrund

Umeå kommun planerar för exploatering av fastigheten Holmsund 7:55, ett område dominerat av fritidsbebyggelse utmed stränderna och däremellan skogsmark.

Länsstyrelsen har bedömt att en arkeologisk utredning i enlighet med 2 kap. Kulturmiljölagen KML krävs för att avgöra om fornlämningar kommer att beröras av vidare exploatering i området. Resultatet kommer därmed att utgöra en viktig del av kommunens fortsatta planering i ärendet.

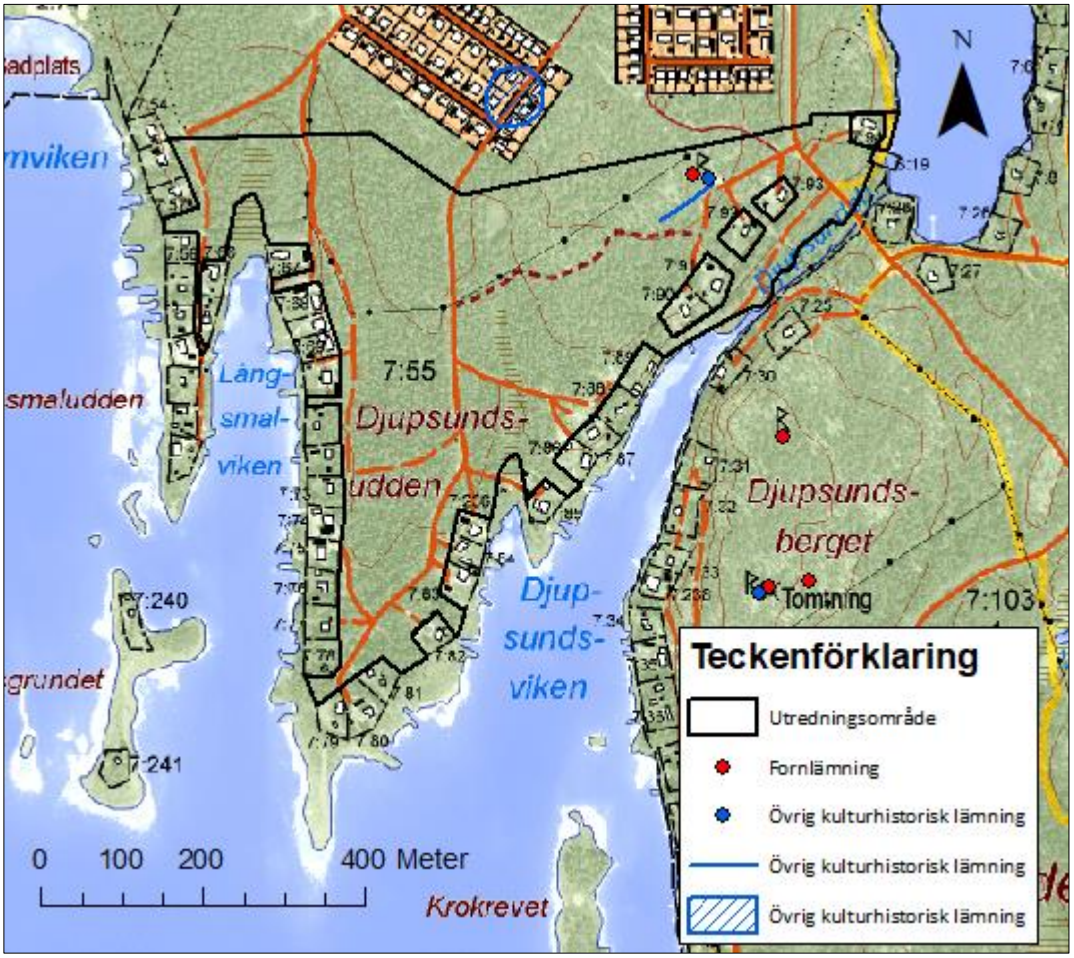

Figur 2. Utredningsområdet med registrerade forn- och kulturlämningar före utredningen.

Syfte och målsättning

Syftet med utredningen var att fastställa om fornlämningar berörs av exploateringen, samt att så långt som möjligt beskriva och bedöma dessa.

Arbetet med den arkeologiska utredningen omfattade *arkiv- och kartstudier samt fältarbete* för att klargöra om det i området fanns synliga fornlämningar som inte var kända.

Målsättningen var att undersökningen ska resultera i ett fullgott underlag inför länsstyrelsens fortsatta handläggning i ärendet.

Landskapet

Utredningsområdet (fig 2) utgörs av ett ca 24 ha stort skogsområde beläget på sydligaste udden av Lovön, Djupsundsudden, och som utmed stränderna kantas av fritidsbebyggelse.

Höjden över havet ligger på mellan 1 och 16 meter. Terrängmässigt genomkorsas området i mitten av en sank svacka i nordsydlig riktning, synlig som svag skraffering i karta, fig 2. Väster om svackan är en tämligen jämn, något blockrik moränrygg (nord-syd) och öster därom är marken mera ojämn, ställvis blockrik, och i dess norra del dominerad av hällmark och klapperstensfält. Marken sluttar tämligen brant mot havet i öster och mera flackt mot väster.
Området genomkorsas av bilvägar och stigar till och mellan fritidsbebyggelsen. I norr löper en del av Holmsundsleden (fig 3 och 4).

Figur 3 och 4. Holmsundsleden är väl skyltad och lättgången.

Närområdets forn- och kulturhistoriska lämningar

Sedan tidigare var inom utredningsområdets nordöstra del 3 lämningar registrerade i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (KMR): en fornlämning, tomtning (L1938:8134), och två övriga kulturhistoriska lämningar, stenmurar (L1938:8209 och L1938:8210). Se fig 2.

I samband med bygget av bostadsområdet norr om utredningsytan år 1971 undersöktes och borttogs 3 tomtningar (L1938:7443) - en fjärde hade redan förstörts vid grävningar för vatten och avlopp. Tomtningarna var rektangulära, 6x4, 4,5x2,5 och 5,4x4,5 meter stora (Fig 5). Någon datering av dem gjordes inte. Enligt uppgift i KMR noterades år 1994 ytterligare en tomtning i närheten av platsen, dock med oklar lägesangivelse.

På höjden öster om Djupsundsviken är några fornlämningar (fig 2): en stensättning (L1938:7448) och ett par tomtningar (L1938:8388 och L2020:1648) samt ett område med 9 tomtningar (L1938:7594), det senare området täckt av teckenförklaringen i fig 2.

Genomförande och dokumentation

Arbetet inleddes och avslutades med en ***kart- och arkivstudie*** som omfattade genomgång av Kulturmiljöregistret (KMR), Skogsstyrelsens Skog & Historia-register, historiskt kartmaterial från Lantmäteriet (LM) och Riksarkivet (RA) samt Ortnamnsregistret (Institutet för språk och folkminnen).

Fältinventeringen utfördes som en okulär besiktningen av området, vid behov kompletterad med provstick med jordsond. Lämningarna dokumenterades genom att de lägesbestämdes med GPS, beskrevs och fotograferades.

Utredningens resultat

Historiska kart- och arkivstudier

Utifrån kart- och arkivmaterialet konstaterades att Lovöns södra udde har utgjort ett utmarksområde som började bebyggas med fritidshus utmed stränderna först på 1900-talet (ekonomiska kartan från 1958), någon enstaka möjligen tidigare.

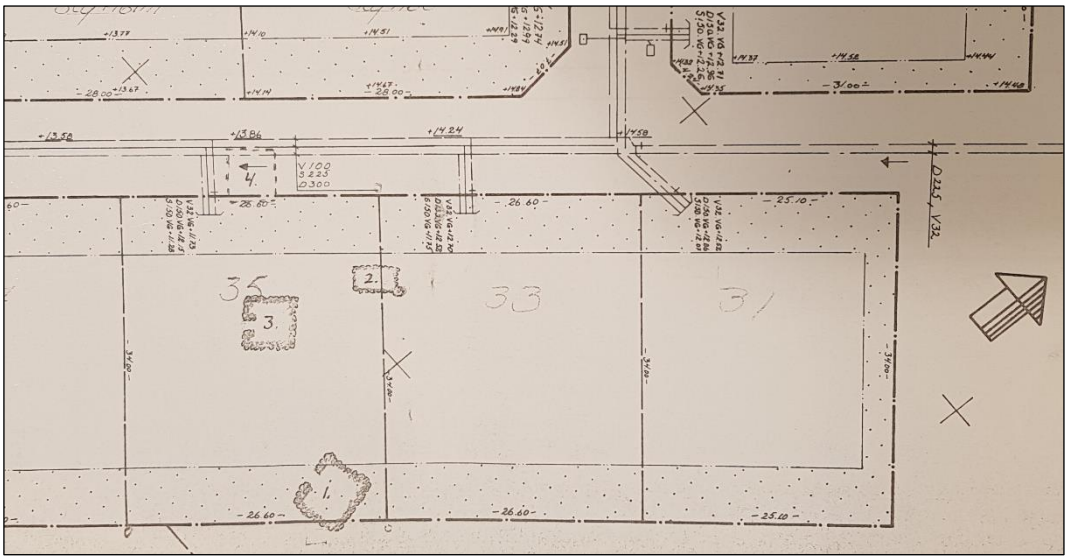

Figur 5. Bild ur rapport från undersökningen vilken visar tomtningarnas läge och utseende efter avtorvning, i dag står ett flerfamiljshus på platsen. Pilen pekar mot norr.

I Riksarkivet finns en rysk karta från 1809, kriget mot Ryssland, som i sig är intressant och där man ser aktiviteter i närområdet och i vattnet utanför, men inget är noterat inom det aktuella området (fig 6).

Fig 6. Utsnitt ur den ryska kartan från 1809. Det aktuella utredningsområdet är markerat som en blå elips. Inga aktiviteter där som synes.

Fältinventering och dokumentation

Inventeringen resulterades i en nyregistrering, ett gränsmärke (L2020:5689) som inte ligger i dagens fastighetsgräns men då den saknar de kriterier som Riksantikvarieämbetet anger för fornlämning bedöms den som en övrig kulturhistorisk lämning (bild 2 i bildbilaga).

De två tidigare registrerade stenmurarna (L1938:8209 och L1938:8210) som var åtskilda av väg och vändplan, med lämningstypen Övrigt i Kulturmiljöregistret (KML), sammanslogs nu till en sammanhängande skadad stenhägnad (L1938:8209). Lämningstypen ändrades därmed till Hägnad och den antikvariska statusen till Fornlämning (bild 3–7 i bildbilagan).

Hägnaden med sina anslutande tre stensättningslika stenpackningar med 15–20 meters mellanrum är intressant men svår att tolka. Den följer nedre kanten av hällmark och markerar tydligt gränsen mellan den och planare moränmark i sydöst, och den begränsas i båda ändarna av brant hällberg. Hägnadens funktion är oklar men att den utgjort någon form av avgränsning/begränsning är sannolik och bedöms möjligen har ett samband med den intilliggande tomtningen. Detta samt dess ålderdomliga utseende motiverar ändring till fornlämningsstatus.

Den tidigare registrerade tomtningen (L1938:8134) kvarstår som fornlämning (omslagsbild och bild 1 i bildbilagan).

Inga andra lämningar hittades vid fätinventeringen, inte heller några topografiska lägen som skulle vara av arkeologiskt intresse att utredningsgräva.
Lämningarna har registrerats in och även redigerats i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister (sökbart i Fornsök). Se beskrivningarna i Tabell 1.

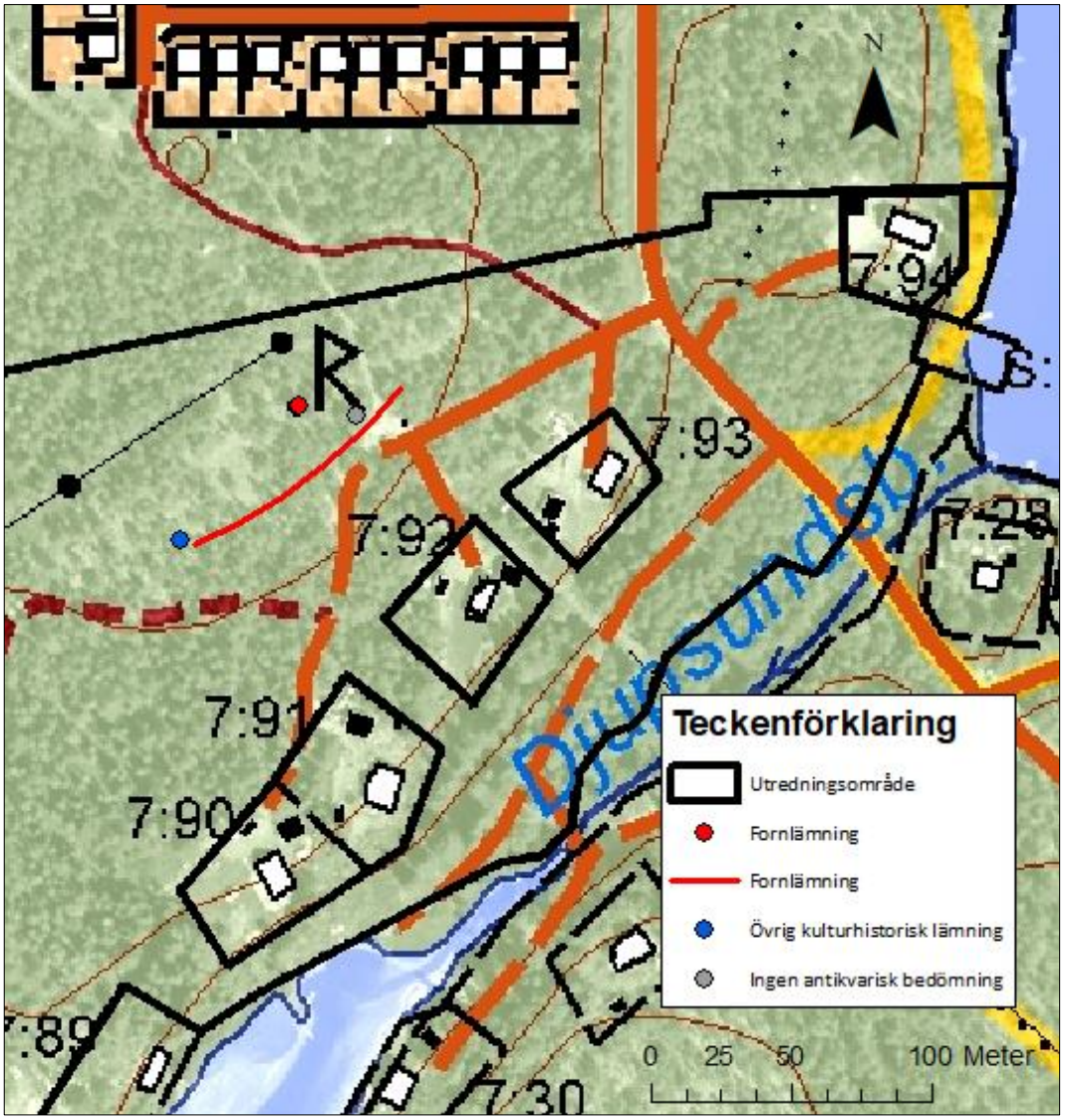

Figur 7. Kartutsnitt med de registrerade lämningarna.
Den grå punkten avser den borttagna och överförda hägnadsdelen som nu ingår i L1938:8209.

Utvärdering

En arkeologisk utredning består av två delar, ***arkivgenomgång och fältinventering*** (steg 1) samt påföljande ***arkeologiska utredningsgrävningar*** (steg 2) av påträffade topografiska lägen som kan dölja lämningar under markytan eller anläggningar där funktion och/eller antikvarisk status är osäker.

Då inga arkeologiskt intressanta lägen som kan dölja lämningar under markytan eller lämningar med osäker antikvarisk status framkom under fältarbetet bedömdes att det inte fanns något behov av arkeologisk utredningsgrävning (steg 2).

Referenser

Kartor och arkiv

Riksarkivet, Umeå, Sävar och Ratan aug. 1809.

Bilagor

- Tabell 1. Lämningsbeskrivningar
- Bildbilaga

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 431-9320-2019
Undersökningsnummer i Fornreg: 202000385
Beslutande myndighet: Länsstyrelsen Västerbottens län
Uppdragsgivare: Umeå kommun. 901 84 Umeå
Undersökare: Eldrun Kulturmiljö AB, Östermalmsvägen 1, 619 31 Trosa
Projektledare: Anette Färjare, 0703103456, anette@eldrun.se
Eldruns projektbeteckning: AU Holmsund 2020

Län: Västerbotten
Landskap: Västerbotten
Kommun: Umeå
Socken: Umeå
Fastighet: Holmsund 7:55
RAÄ-nr: L1938:8134, L1938:8209, L2020:5689

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning (steg 1)
Undersökt yta: 24 ha
Fältarbete: 16 timmar, 8 och 9 juni 2020
Rapportarbetet genomfördes under 2020: 24 timmar.
Koordinatsystem: Sweref 99TM
Inmatningsmetod: GPS
Rapporten laddas in i RAÄ:s Forndok. Till rapporten hör shapedataset.
Foton och arkiv: Originalfoton och övrigt digitalt material förvaras tillsammans med ärendet på server hos undersökaren

Tabell 1. Lämningsbeskrivningar

Lämningsnr	Beskrivning	Antikvarisk status
L1938:8134	Tomtning, kvadratisk, 5x5 m (ÖNÖ-VSV), begränsad av en vall, 1–1,5 m br och 0,2–0,3 m h av 0,1–0,3 m st stenar. Öppningar i NV och SÖ, ca 0,5 m br. Plan renplockad inre yta. Platsen återbesökt i samband med arkeologisk utredning 2020. Beskrivning och lägesangivelse kvarstår från inventeringen 1982.	Fornlämning
L1938:8209	Hägnadsvall av sten, sammanlagt ca 95 m l (huvudriktning NÖ-SV), på grund av en ca 15 m l skada i NÖ (av väg och vändplan) återstår ca 75 m SV om väg och vändplan och 6 m NÖ därom. Hägnadsvallen är 0,5–1,2 m br och 0,2–0,3 m h av 0,1–0,25 m st stenar, ställvis 1–2-radig och byggd i 2–3 skikt, tydligast och smalast i den längre SV sträckan. Delvis tämligen kraftigt övermossad. Utmed SV hägnadsdelens sydöstra sida och med 15–20 meters mellanrum är 3 stensättningsliknande anläggningar. Två av dem är ovala, 1,5x1-1,2 m (NÖ-SV) och 0,1–0,3 m h, med delvis övermossad stenpackning av 0,1–0,3 m st stenar. Den tredje längst i SV är rund, ca 1,5 m diam och 0,35 m h, med delvis övermossad tät stenpackning av 0,1–0,3 m st stenar och väl lagd kant.	Fornlämning
L2020:5689	Gränsmärke, bestående av en stenpackning, 1,4x0,7 m (ÖNÖ-VSV) och 0,3–0,35 m h, med fyra synliga 0,3–0,4 m st stenar (en mindre skymtar i botten). En av stenarna, 0,5 m h, ca 0,25–0,3 m br (VNV-ÖSÖ, smalare upptill) och 0,2 m tj, lutar och sticker upp något ovan de andra stenarna. Den verkar ha varit upprest.	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:8210	Utgående lämning som överförts till L1938:8209	Ej kulturhistorisk lämning

Bildbilaga

Bild 1. Tomtning L1938:8134

Bild 2. Gränsmärket med en rundad sten som sticker upp ur stenpackningen, L2020:5689

Bild 3. Hägnaden L1938:8209 som härifrån fortsätter över vägkorsningen och fortsätter till vänster om den röda bil som skymtar bland träden.

Bild 4. Samma hägnad, L1938:8209, på andra sidan vägkorsningen där den lätt övermossad fortsätter rakt fram mot hällmarken längre bort.

Bild 5. Den östligaste övermossade stenpackningen. Man anar hägnaden som fortsätter ut i bildens högra kant. L1938:8209

Bild 6. Den mittersta tätt lagda stenpackningen, den mest stensättningslika. Här syns hägnadens fortsättning mot nordöst ganska tydligt. L1938:8209

Bild 7. Den västligaste stenpackningen. Här ser man tydligt hur hägnaden ligger precis i kanten mellan hällberg (här täckt av klappersten) och planare moränmark. Längst bort anas den berghäll där hägnaden ändar. Ovanpå den berghällen ligger gränsmärket. L1938:8209